

Univ.-Prof. Dr. Dr. h. c. Thomas Winkelbauer
Ředitel Institutu pro rakouský dějezpýt
Univerzita Vídeň
Universitätsring 1
1010 Wien
Tel.: +43-1-4277-27210
Fax.: +43-1-4277-9272
E-Mail: thomas.winklebauer@univie.ac.at

Vážený pan
prof. PhDr. Milan Pol, CSc.
Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Habilitační a jmenovací řízení
Arna Nováka 1
602 00 BRNO

Vídeň, 11. července 2013

Vážený pane proděkaně, milý pane kolego!

s omluvou za velké zpoždění stejně jako za to, že tak činím v německém jazyce, Vám tímto zasílám svůj

posudek

rukopisu Pavla Himla „Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách v 17. a 18. století“ (Brno 2012), podaného jako habilitační spis na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně

Pavel Himl (nar. 1971), ve své generaci jeden z nejnadanějších a nejlepších českých historiků raného novověku, vydal v roce 2007 v pražském nakladatelství Argo bez poznámek svou druhou výzkumnou monografii a rozšířenou o poznámkový aparát – tolik budiž předasláno – ji zcela oprávněně podal jako habilitační spis. Téma není příliš vzdálené jeho první monografii „Die ‚armen Leute‘ und die Macht. Die Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český

Krumlov/Krumau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und Kirche (1680-1781)“, Stuttgart 2003. Tentokrát ale nejsou v centru jeho badatelského zájmu usedlí poddaní, nýbrž neusedlí lidé v Čechách (a na Moravě) v přibližně stejné periodě. Regionální těžiště spočívá na (rovněž schwarzenberském) panství Třeboň a městě Soběslav.

Vedle úvodní části (kapitola 1) a závěrečné kapitoly (kapitola 6) sestává práce ze čtyř hlavních oddílů. V úvodní části prezentuje Himl esejistickým způsobem závažné teoretické reflexe o ověřitelnosti, věrohodnosti a přiměřenosti historických interpretací. Vychází přitom z osobního pozorování toho, jak se zachází se současnými bezdomovci, pojednává o (problematickém) dochování pramenů pro vlastní téma a hlásí se k historiografickým vzorům a inspirátorům jako Carlo Ginzburg nebo Natalie Zemon Davis.

V prvním hlavním oddílu (kapitola 2) popisuje autor sociální prostor, v němž se neusedlí lidé v raněnovověkých Čechách pohybovali, přičemž sem nezahrnuje královská (zvláště pražská města): instituce usedlé společnosti a jejich představitele, s nimiž se neusedlí dostávali do styku a do konfliktů, tedy zemské a zeměpanské úřady (jako České místodržitelství a pražský Apelační soud), krajské úřady a úředníky, vrchnostenské úředníky, úřady a držitele úřadů ve městech a vesnicích (starosty, městské radní, venkovské rychtáře, konšely), obce a sousedství, rolníky, hlavy domácností, hostinské atd. Dále Himl poskytuje přehled o zeměpanských patentech, mandátech a dekretech. Ke zjevné a ostré kriminalizaci „obyčejné“ potulky došlo mimochodem teprve na začátku 18. století (v hrdelním řádu, vydaném Josefem I. v roce 1708).

Druhý hlavní oddíl (kapitola 3) je věnován neusedlým, zachytitelným v pramenech, a jejich osudům, stejně jako otázce, zda, jak a kým byly prosazovány protitulácké normy. Vylíčení plánování, příprav a provádění žebráckých vizitací, konaných od roku 1723 také v českých zemích („generální vizitace“, „partikulární vizitace“), při kterých se jednalo o hony na žebráky, podobné raziím, představuje důležitý příspěvek ke každodenním dějinám správy. Autor přináší názorné příklady dopadu zemských vizitací a následného postřku na životy konkrétních tuláků a potulných žebráků, stejně jako příklady „vyjednávacích“ a „výpovědních“ „strategií“ přistižených a zadržovaných (např. používání několika jmen). Nebylo zjevně příliš těžké, „padělat či prostě podle potřeby znovu a jinak zhotovit základní písemnosti, které totožnost jedince dokládaly – kromě vysvědčení zachovalosti a počestného chování (ve službě) k nim patřily potvrzení o křtu, sňatku, propouštěcí list z panství (fedrovní

list, losbríf), cechovní či řemeslnické dokumenty anebo vysvědčení chudoby a pasy pro žebráky či pocestné“ (s. 126n).

Tématem třetí a zdaleka nejrozsáhlejší (128 stran) hlavní části (kapitola 4) jsou potulní „Cikáni“ v Čechách a na Moravě v 17. a 18. století. Himl píše o četných rozsudcích smrti nad „Cikány“, ale také – a to je přece jen překvapivé – o početných žádostech o milost panovníkovi, jimž bylo vyhověno. Údajně teprve sedmnáctiletý Honza Pinka odpověděl v roce 1740 na výtku lomnického syndika (písaře) Thomase Velického, že se protiprávně toulá bez pasu, překvapivě: „My jsme zdeť rozený, nepotřebujeme pasu“ (s. 139).

Padesátiletý Jan Charvát se v roce 1712 vyjádřil při výslechu v Kolíně (s. 164): „Kdyby nás Pán Bůh na svět nechtěl mít, nebyl by nás na svět stvořil, však jsme také krví Krista Pána vykoupení a jsme křesťané.“ Charvát byl odsouzen k smrti oběšením. Jeho žádost o milost byla zamítnuta a on byl patrně popraven.

Jak se žádostmi „Cikánů“ a „Cikánek“ o milost zacházel pražský Apelační soud, vysvětává z jeho dobrozdání pro císaře Karla VI., dochovaných bohužel jen pro léta 1714 a 1715. V případě „českých“ (tj. „domácích“) Cikánům mladého věku, u nichž existovala naděje na „nápravu“, se apelační radové klonili k doporučení žádosti o milost vyhovět, stejně jako k tomu odejmout „cikánské děti“ jejich rodičům a předat je do domácností „usedlých“ poddaných. Zajímavé, ale stejně tak obtížně interpretovatelné je to, že Apelační soud označil jistého Vavřince Groše jako „Cikána“ a zároveň jako „dobrého Čecha“ (s. 175). Podle všeho běžná představa, že „Cikáni“, jež provázela pověst zlodějů, žhářů a špiónů, se mohou „polepšit“, ukazuje, že ve studovaném období nebyli „Cikáni“ esencialistickým nebo rasistickým označením.

Ve čtvrtém a posledním hlavním oddílu (kapitola 5) zkoumá Himl (roustoucí) význam hranic a teritoriální příslušnosti pro život neusedlých.

V závěrečné kapitole autor konečně sleduje souvislosti mezi „bezpečností“ (usedlého obyvatelstva), (novými) praktikami a technikami „identifikace“ a vznikem „moderního státu“. Upozorňuje přitom mimo jiné na to, že nejrůznější identifikační a kontrolní techniky (např. vlastnoruční podpisy v pasech) byly nejprve použity při zacházení s neusedlým obyvatelstvem a jinými „podezřelými“ skupinami. Přesvědčivě argumentuje, že nutnost koordinovat opatření proti „potulce“ hrála vedle výběru daní a rekrutování vojáků důležitou roli při integraci měst, vesnic a vesnic do centrální státní struktury.

Na příkladu pramenně doložitelných „tuláků“ a „vagabundů“ – mužů, žen a dětí bez příslušnosti ke konkrétnímu panství nebo městu – zkoumá Himl, jakým metod užíval postupně se centralizující a byrokratizující „stát“ 17. a 18. století (v podobě habsburské monarchie, resp. Království českého), aby zajistil, kontroloval, disciplinoval, usazoval, identifikoval (pasy, cejchy, uřezáváním uší atd.), vypovídal ze země a konečně prostřednictvím trestu smrti eliminoval „neusedlé“. Ve středu zájmu příkladné historicko-antropologické analýzy jsou přitom jednoznačně „lidé na okraji“, tedy sami „neusedlí“. Na základě co nejširšího spektra pramenů seznamuje Himl čtenáře se životem a osudy několika desítek těchto lidí. Přitom se z velké většiny jedná o lidi, kteří byli vrchnostmi (centrálními vídeňskými úřady, českými zemskými úřady, krajskými hejtmany a úředníky, lokálními vrchnostmi a panskými úředníky, starosty a konšely) označeni jako „Cikáni“ a kteří se k této identitě často také sami výslovně hlásili (ať již jako „čeští“ nebo „němečtí Cikáni“, „domácí“ nebo „cizí“, resp. „cizozemští Cikáni“). Autor opakovaně upozorňuje na to, „že rekonstruovat pohled usedlých na neusedlé, a tedy to, zda a jak byli vrchnostenskými normami opravdu ovlivněni, se podaří jedn zřídka“ (zde s. 186).

Autor je vynikajícím znalcem literatury, relevantní v nejširším smyslu pro jeho téma, v češtině, němčině, francouzštině, angličtině a polštině. Kriticky se vyrovnává především s pracemi těch českých kolegů a kolegyně, kteří a které se „vagabundům“ a „Cikánům“ v barokních Čechách věnovali již před ním, jako zejm. Eva Procházková, Jaroslav Pánek a Jiří Hanzal.

Pavel Himl je mimořádně subtilně argumentující a vlastní badatelskou roli reflektující historik. Jeho habilitační spis tím místy nabývá charakter velkého, na pramenech založeného narativního eseje a občas působí poněkud nesystematickým, ne vždy šťastně členěným a přehledným dojmem, který je posilován pasážemi, oddělovaným pouze třemi hvězdičkami a nikoliv např. mezinadpisy od hlavního textu. Na druhé straně má text veskrze jisté literární kvality.

Předložený rukopis splňuje bez jakékoliv pochybnosti nároky, kladené v mezinárodním měřítku na habilitační spis v oboru historie. Doporučuji proto jeho přijetí coby habilitační práce.

Univ.-Prof. Dr. Dr. h. c. Thomas Winkelbauer